

///// recenze //////////////////////////////////

Hans-Jörg Rheinberger, *On Historicizing Epistemology. An Essay*. Stanford University Press: Stanford 2010, 108 s. (*Historische Epistemologie zur Einführung*, 2007, přeložil David Fernbach).

Jan Maršálek

Hans-Jörg Rheinberger, který v současné době řídí berlínský *Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte*, se dlouhodobě zabývá dějinami a epistemologií přírodních věd, a to zejména historií a filosofií biologie. Mnohem širší záběr má však jeho poslední práce, která v anglickém překladu nese název *On Historicizing Epistemology*. V jejích šesti kapitolách prochází Rheinberger dějinami takové filosofie věd (od konce 19. století po současnost), jež je sama k dějinám citlivá. Chronologie je v tomto případě spíše návodem k řazení portrétů jednotlivých autorů, mezi které Rheinberger vkládá většinou jen volnou spojitost; jasná preference je dána výkladu filosofií jednotlivců před výkladem dějin idejí. Lehce výjimečné postavení má v Rheinbergerově práci Gaston Bachelard, který je o něco častěji než ostatní čtenářům připomínán i mimo jemu přímo vyhrazené stránky. Ani ten ale

Rheinbergerův text nestrukturuje, jedná se spíše o autorovu osobní náklonnost, která jako by mu Bachelarda častěji připomínala (a která způsobuje, že Rheinbergerovi vše tak trochu Bachelarda připomíná). Rozvržení Rheinbergerovy práce je nicméně dáno již zmíněnou chronologií, a to v té nejjednodušší podobě. Jednotlivé studie tak Rheinberger předkládá spíše jako kapitoly z „historické epistemologie“, tedy – v tomto případě, neboť vymezení „historické epistemologie“ není ničím samozřejmým – jako analýzy historických variant takové filosofie vědy, jež se cítí být vázána vývojem věd, o nichž přemýšlí.

Teze berlínského fyziologa Emila du Bois-Raymonda (1872) o neschopnosti mechanicismu založit základní koncepty, o něž se opírá (síla, pohyb, materiál), a o jeho míjení se s fenoménem vědomí, byly podle Rheinbergera důležitým krokem k relativizaci poznání, od níž vede k uvědomění si významu dějin věd pro jejich filosofii už jen poměrně krátká cesta. Du Bois-Raymond ovšem stále ještě vidí dějiny věd jako kumulativní proces, historický pohyb induktivních věd je podle něj v zásadě totožný s pohybem indukce samé (srov. s. 5). Schopnost cele skutečnost popsat mechanicismu upře také Ernst Mach, který v něm rozpoznává spíše „jen“ užitečný způsob, jak na skutečnost nahlížet. Způsob užitečný, nikoliv

ale jediný možný: Mach podobně jako půl století před ním Auguste Comte (o něm se sice Rheinberger v této souvislosti zmiňuje, ve své práci mu ale nevěnuje větší pozornost) identifikuje tři stadia vývoje věd, přičemž chápe právě konec 19. století jako moment překonávání mechanické kosmologie (srov. s. 8). Émila Boutroux (francouzský filosof vědy), Wilhelma Diltheye, Henri Poincarého (francouzský matematik a filosof) a Otto Neuratha uvádí Rheinberger jako další významné myslitele, kteří se podíleli na stržení mýtu jednotné a jednou provždy pevně založené vědy, ať už k jeho rozdrolení přispěli tezemi o „nahodilosti“ přírodních zákonů, historickém vědomí, úloze vědeckých „konvencí“ nebo funkci „vůdčích obrazů“ (*leading images*) při selekci a zpracování zkoumaných fenoménů.

Druhá kapitola („Between the Wars I“, s. 19–33) spolu s kapitolou třetí („Between the Wars II“, s. 35–49) pokrývá meziválečné období. Francouzského klasika filosofie věd Gastona Bachelarda (který se opíral zejména o fyziku a chemii) Rheinberger klade vedle o něco méně kanonického polského imunologa a teoretika věd Ludwiga Flecka s tím, že tyto dva myslitele, kteří se mezi sebou neznali, spojuje důraz, jež oba kladli na historicitu věd a jejich společenský aspekt. Třetí kapitola překvapí samotným

výběrem autorů: vedle obligátního K. R. Poppera v ní totiž Rheinberger pojednává o E. Husserlovi, M. Heideggerovi a E. Cassirerovi. Obsazení této kapitoly by se mohlo zdát sice trochu násilné, čtenář díky ní ale prohlédne. Průnik mezi evoluční logikou procesu poznávání (Popper), programem rozkládání sedimentovaných struktur smyslu (Husserl), tezí o technologii jako vlastním výrazu vědy, který v sobě koncentruje její minulost (Heidegger, jež Rheinbergerovi připomíná Bachelarda), a kulturními dějinami poznání, které mají vyústit v lepší pochopení toho, co zjevně roztržštěnou vědu spojuje (Cassirer), zde totiž zajišťuje pouze fakt propojení (něčeho z) předmětu „věda a poznání“ s (nějakou) historickou perspektivou. Rheinberger zde vlastně poprvé přiznává, že mu nejde o to nechat jednotlivé myslitele své knihy promlouvat o tomtěž. S vědomím, že za „historickou epistemologií“ není třeba v této jeho práci hledat koncept, se další četba podstatně usnadňuje.

V poválečném období (kapitola „After 1945“, s. 51–64) dochází podle Rheinbergera k posunu od historizace epistemologie k epistemologizaci historie vědy – posunu, který bohužel bez dalšího vysvětlení Rheinberger označuje za „další rozhodnou proměnu vztahu mezi filosofickou a historickou reflexí vědy“ (s. 51) Alexandre Koyré, který

zkoumal přechod od fyziky opírající se o zkušenost a smyslovou percepci k matematizaci, je podle Rheinbergera v tomto smyslu exemplární. Doplnují ho portréty Thomase Kuhna, Stephena Toulmina a „metodologického anarchisty“ Paula Feyerabenda, který podle Rheinbergera k historizaci epistemologie přispěl důrazem na roli nahodilosti v postupu věd (na úkor spořádanosti, kterou vědám předepisuje metodologie).

S pátou kapitolou se vracíme do Francie („The 1960s in France“, s. 65–77). Kromě Georgese Canguilhema a Michela Foucaulta, které lze v oboru, jenž nás zde zajímá, považovat za myslitele zcela současné, se v ní Rheinberger věnuje také Jacquovi Derridovi a Louisi Althusserovi, kteří bývají připomínáni možná především v jiných kontextech. Kdyby však záleželo pouze na Rheinbergerovi, Althusser by své místo v dějinách historické epistemologie skoro jistě neobhájil. Přitom v něm asi není nutné vidět pouze Foucaultova učitele; jeho reinterpretace Marxova *Kapitálu* rozhodně není z hlediska epistemologie a jejích dějin nezajímavá (v *Lire Le Capital* lze například odkázat ke kapitole s názvem „Epistemologická tvrzení ‚Kapitálu‘“, Rheinberger však s tímto slavným Althusserovým seminářem vůbec nepracuje). Derridu Rheinberger vkládá do tradice francouzské epistemologické

školy (mezi pozitivismem a psychologismem) prostřednictvím jeho zpracování Husserla, ani v jeho případě ale není docela jasné, jak do problematiky historické epistemologie vlastně promlouvá.

Iana Hackinga a Bruno Latoura Rheinberger v šesté kapitole („Recent Developments“, s. 79–87) představuje jako dnešní nositele ducha historické epistemologie, a to „navzdory veškeré kritice z Latourových stran a opomíjení ze strany Hackingovy“ (s. 85). Zpracování obou těchto autorů je netradiční. Hacking Rheinbergera zajímá výhradně pro jeho zpracování otázky vztahu reality a reprezentace (v *Representing and Intervening* z roku 1983), o jeho „historické ontologii“ se nedozvíme kupodivu nic (kupodivu i proto, že Hacking historickou ontologii výslovně nadřazuje historické epistemologii ve smyslu historie epistemických konceptů, tedy historické epistemologii právě v té podobě, v jaké se pěstuje i v berlínském *Institutu pro dějiny věd*). Velmi selektivní je i Rheinbergerův přístup k Latourovi, který se přitom ve svých textech vyjadřuje velmi jasně: Typ studia vědy, který rozvinul, byl od počátku namířen proti francouzské epistemologické tradici. Samozřejmě je možné komukoliv sáhnout do svědomí, přejít ale Latourovu kritiku historické epistemologie bez povšimnutí a zařadit ho do společnosti myslitelů, od níž se

výslovně distancuje, je buďto výrazem neinformovanosti, anebo těžko odpustitelné lhostejnosti k různosti ve zkoumaném předmětu.

Závěr knihy (s. 89–90) pochopitelně nemohl po tom všem dopadnout příliš dobře. Po uplynutí dvacátého století se podle Rheinbergera stalo propojení epistemologie a historie věd nutností, chybí však podle jeho názoru jakýkoliv dominantní model. To může být sice pravda, nikoliv ale závěr, který by vyplýval – který by *mohl* vyplývat – z Rheinbergerovy knihy. A přece nad ní nelze jen tak mávnout rukou. Hans Rheinberger je autorem jiných, vysoce oceňovaných prací, už proto si zaslouží přesnější určení, v čem tkví nezdar této jeho poslední práce.

Na vině je myslím neupřímně myšlená vstupní problematika. Rheinberger svoji knihu podle vlastních slov opírá o premisu, že „historicizace epistemologie představuje v transformaci filosofie vědy dvacátého století rozhodující moment“ (s. 1) Proti tomu lze ale ihned namítnout, že jej ve skutečnosti tento „moment“ – jakkoliv mnohý mohl být – vlastně příliš nezajímá. Rheinberger nijak soustavně nestuduje, proč a jakými různými způsoby k historicizaci epistemologie došlo, nesnaží se ani o jasné rozlišení mezi různými významy historičnosti, kterou jím diskutované epistemologie přijímají. Přesněji řečeno: To

vše lze v jeho práci sice najít, avšak ve stavu neuspořádaném, a tedy bez důkladnosti, která by se jinak jako povinnost vnucovala. Bylo by snad možné namítnout, že problematiku „historicizace“ přislubuje jen název amerického vydání knihy (německý originál vyšel pod názvem *Historische Epistemologie zur Einführung*). Tento posun lze ale sotva považovat za pouhé překladatelské nedorozumění. Vidím v něm spíše benevolenci (benevolenci stěží připisatelnou výhradně překladateli), která odráží zmíněnou mlhavost vstupní problematiky, jež se nakonec omezuje na (volně selektivní) naplnění rubriky „historická epistemologie“. Rubriky, nikoliv *conceptu*. Jak píše G. Canguilhem v jednom svém textu, ve kterém se zabývá otázkou předmětu historie věd, rubriku lze plnit téměř bez omezení, neboť je pouhou etiketou, zatímco koncept v sobě nese určitou normu, která způsobuje, že jeho rozsah nelze měnit bez proměn v jeho porozumění.¹ V době, kdy se o programu historické epistemologie poměrně živě diskutuje a kdy si jejím předmětem nikdo není tak docela jist (někteří dokonce tvrdí, že smysluplná historická epistemologie může jen přejmenovávat

¹ Georges CANGUILHEM, „L'objet de l'histoire des sciences.“ In : *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences concernant les vivants et la vie*. Vrin : Paris 2002, s. 9.

odvěký program sociologie vědění),² může takový úskok poněkud mást. Do rubriky „historická epistemologie“ tedy pro Rheinbergera spadá každá epistemologie, která se opírá o dějiny věd. Dokud jde jen o to, zda lze do takového šuplíku tu či onu epistemologii vložit, nelze očekávat mnoho. Je dokonce lhostejné, na co se zapomnělo, kritizovat Rheinbergera za jakákoliv opomenutí nemá valného smyslu. Napříště půjde o jeho otevření, na které ale samozřejmě nemusíme jen pasivně čekat.

///// recenze //////////////////////////////////////

David KRÁMSKÝ (ed.), *Kognitivní věda dnes a zítra*. Liberec: Nakladatelství Bor 2009, 304 s.

Jiří Stodola

Kognitivní věda bývá charakterizována jako transdisciplinární obor, který propojuje poznatky různých disciplín týkající se lidského i mimolidského myšlení a poznávání. K samotnému fenoménu myšlení a poznávání je možné přistoupit z mnoha různých hledisek

a na různé úrovni abstrakce. Tato hlediska i úroveň obecnosti se liší na základě toho, v rámci jakého oboru je myšlení tematizováno. Nejobecnějšími aspekty myšlení se zabývají filosofické disciplíny, jako je logika a noetika. Abstraktně a kvantitativně k myšlení přistupuje kybernetika a teoretická informatika. Empiricky se samotným myšlením zabývá psychologie, jeho vztahem k jazyku lingvistika a jeho vztahem k tělesným procesům biologie a neurovědy. Pořadí ve výčtu těchto oborů, které jsou převzaty ze známého schématu Ivana Havla (v recenzované publikaci se nachází na straně 15), nebylo zvoleno náhodně. Vědy jsou v něm seřazeny (v našem výčtu, nikoliv v Havlově schématu) ve třech větvích sestupně podle míry abstrakce od filosofie přes matematické vědy až po vědy empirické. Základní problém kognitivní vědy spočívá ve faktu, že tato hierarchie úrovní není obvykle respektována (i Havlovo schéma ji nikterak nenaznačuje), takže kognitivní věda slouží obvykle jen jako hlavička pro to, aby se na jednom místě sešly příspěvky z různých oborů týkajících se myšlení, přičemž jejich vzájemná provázanost a interakce je ve skutečnosti jen velmi malá.

Rámcově můžeme publikace z oblasti kognitivní vědy, které se vyskytují na našem knižním trhu, rozdělit do tří skupin. V první

² Yves GINGRAS, „Naming Without Necessity: On the Genealogy and Uses of the Label ‚Historical Epistemology‘.“ *Revue de synthèse*, roč. 131, 2010, č. 3, s. 439–454.